

Algemene economische basisprincipes

Noordhoff

D.J. de Jong

6^e editie

Algemene economische basisprincipes

D.J. de Jong

Zesde druk

Noordhoff

Ontwerp omslag: G2K Creative Agency (Groningen-Amsterdam)

Omslagillustratie: Getty Images

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff bv, Afdeling Hoger onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen of
via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

*De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan
deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie
of uitgever ontleen.*

0 / 24

© 2024 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, The Netherlands.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN(ebook) 978-90-01-02360-7

ISBN 978-90-01-02359-1

NUR 781

Woord vooraf

Studenten aan de economische opleidingen in het hoger beroepsonderwijs worden voorbereid op functies in het bedrijfsleven en in de non-profitsector waarvoor inzicht in actuele economische ontwikkelingen onontbeerlijk is. Dit boek dekt het kernvakgebied 'economics' van de Standaard Bachelor of Business Administration.

De economische omgeving waarin bedrijven en non-profitinstellingen opereren, oefent grote invloed uit op hun resultaten en mogelijkheden. Zonder inzicht in de werking van de economie kan niet adequaat worden ingespeeld op kansen en bedreigingen die vanuit de economische omgeving naar voren komen.

Dit studieboek behandelt in kort bestek de beginselen van de algemene economie waarbij relevantie van de onderwerpen voor het bedrijfsleven centraal staat. Eerstejaarsstudenten in het hoger economisch onderwijs leren met een algemeen economische bril te kijken naar de elementen in de interne en externe omgeving van ondernemingen die bij hun opleiding centraal staan. Daartoe hebben studenten kennis van de belangrijkste deelgebieden van de economie: macro-economie, micro-economie, overheidsfinanciën, geld, en internationale economische betrekkingen. Met behulp van die kennis behoren studenten in staat te zijn berichtgeving op economisch terrein in de media te kunnen lezen, begrijpen en interpreteren.

Studenten zijn in staat de economische beweegredenen van de verschillende belangengroepen in de maatschappij te doorgronden. Werknemers, aandeelhouders, werkgevers, overheid en andere belangengroepen, zoals consumentenorganisaties en milieuorganisaties, zullen ieder een heel verschillende waarde toekennen aan dezelfde economische ontwikkelingen. Daarnaast is het onderwijs in het hoger beroepsonderwijs bijzonder dynamisch van aard. Voortdurend doen nieuwe onderwijskundige concepten hun intrede. Een belangrijke hedendaagse ontwikkeling is het inrichten van het onderwijsproces op het zich eigen maken van competenties door studenten. Hierdoor wordt de integratie van verschillende vakinhouden tot samenhangende leergebieden op het beroepsterrein verder gestimuleerd. Dit boek maakt het mogelijk economische kennis direct toe te passen in concrete beroepsvraagstukken op het terrein van de economische opleidingen.

Daarnaast is er de tendens dat voor afzonderlijke vakken steeds minder lesuren en credits gereserveerd worden in het onderwijs. Dat maakt het noodzakelijk leerstof compact aan te bieden om de geringe hoeveelheid tijd zo efficiënt mogelijk te benutten. Ook maakt dit het noodzakelijk de leerstof zo vorm te geven dat studenten hier op eigen kracht mee kunnen werken.

De economische opleidingen worden geconfronteerd met een groeiende instroom van studenten, met name uit het middelbaar beroepsonderwijs, die geen of nauwelijks algemene economie in hun vooropleiding hebben gehad. De overzichtelijke wijze van behandeling en de vele concrete voorbeelden maken het boek ook voor deze groep zeer toegankelijk.

D.J. de Jong
Groningen, voorjaar 2023

Inhoud

Inleiding 8

1 Plaatsbepaling en basisbegrippen 11

- 1.1 Externe bedrijfsomgeving 13
 - 1.2 Het centrale economische probleem 14
 - 1.3 Producers en consumenten 15
 - 1.4 Economische wetenschappen 18
 - 1.5 Economische modellen 19
- [Kernbegrippenlijst 21](#)

DEEL 1

Bedrijven, consumenten en overhead 24

2 Vraag 27

- 2.1 Vraagbepalende factoren 29
 - 2.2 Behoeftes 30
 - 2.3 Prijs 31
 - 2.4 Prijzen van andere goederen 34
 - 2.5 Inkomen 35
- [Kernbegrippenlijst 38](#)

3 Aanbod 41

- 3.1 Soorten bedrijven 43
 - 3.2 Balans en resultatenrekening 46
 - 3.3 Productie en kosten 47
 - 3.4 Aanbod op lange termijn 53
 - 3.5 Opbrengsten en winst 55
- [Kernbegrippenlijst 59](#)

4 Markten 63

- 4.1 Marktstructuren 65
 - 4.2 Volkomen concurrentie 67
 - 4.3 Monopolie 71
 - 4.4 Oligopolie 73
 - 4.5 Monopolistische concurrentie 76
 - 4.6 Prijsdiscriminatie en prijsdifferentiatie 77
 - 4.7 Vijfkrachtenmodel van Porter 78
 - 4.8 Concurrentie en productlevenscyclus 81
- [Kernbegrippenlijst 83](#)

- 5 Overheidsingrijpen in markten 87**
- 5.1 Marktfalen 89
- 5.2 Externe effecten 90
- 5.3 De overheid als producent 94
- 5.4 Ingrijpen in marktgedrag 95
- 5.5 Overheidsingrijpen in de inkomensverdeling 99
- 5.6 Overheidsfinanciën 102
- 5.7 Overheidsfalen 106
- Kernbegrippenlijst 110

DEEL 2

Macro-economie 114

- 6 Productie en bestedingen 117**
- 6.1 Productie 119
- 6.2 Toegevoegde waarde, productie en inkomen 120
- 6.3 Bestedingen 125
- Kernbegrippenlijst 130

- 7 Inkomensevenwicht 135**
- 7.1 De relatie tussen middelen en bestedingen 137
- 7.2 Analyse van het inkomensevenwicht 141
- 7.3 Onderbesteding en overbesteding 143
- 7.4 Multiplier 146
- Kernbegrippenlijst 147

- 8 Groei en conjunctuur 151**
- 8.1 Economische groei op lange termijn 153
- 8.2 Conjunctuurcyclus 156
- 8.3 Soorten conjunctuurbewegingen 161
- 8.4 Investerings- en de conjunctuurcyclus 162
- 8.5 Conjunctuurgevoeligheid van bedrijfstakken 163
- Kernbegrippenlijst 166

- 9 Arbeidsmarkt en macro-economisch overheidsbeleid 171**
- 9.1 Doelstellingen van macro-economisch beleid 173
- 9.2 Duurzame economische groei 174
- 9.3 Arbeidsmarkt 176
- 9.4 Loonvorming op de arbeidsmarkt 179
- 9.5 Werkloosheid 181
- 9.6 Arbeidsmarktbeleid en macro-economisch beleid 183
- 9.7 Structuurbeleid en categoriale inkomensverdeling 185
- Kernbegrippenlijst 187

DEEL 3

Geld en internationale economie 190

10 Geld, inflatie en monetair beleid 193

- 10.1 Rol van geld in de economie 195
- 10.2 Aanbod van geld 196
- 10.3 Vraag naar geld 200
- 10.4 Inflatie en deflatie 204
- 10.5 Oorzaken en gevolgen van inflatie 205
- 10.6 Monetair beleid 209
- [Kernbegrippenlijst 211](#)

11 Financiële markten 215

- 11.1 Financiële instellingen 217
- 11.2 Vermogensmarkten 220
- 11.3 Rente en rendement 223
- [Kernbegrippenlijst 226](#)

12 Internationale handel en economische integratie 229

- 12.1 Globalisering 231
- 12.2 Vrijhandel 234
- 12.3 Protectie 237
- 12.4 Economische integratie 241
- 12.5 Europese Unie 243
- 12.6 Mondiale economische samenwerking 247
- [Kernbegrippenlijst 249](#)

13 Betalingsbalans en valutamarkt 253

- 13.1 Betalingsbalans 255
- 13.2 Valutamarkt 258
- 13.3 Wisselkoersen en concurrentiepositie 261
- 13.4 Wisselkoerssystemen 265
- 13.5 EMU en euro 267
- [Kernbegrippenlijst 271](#)

Illustratieverantwoording 274

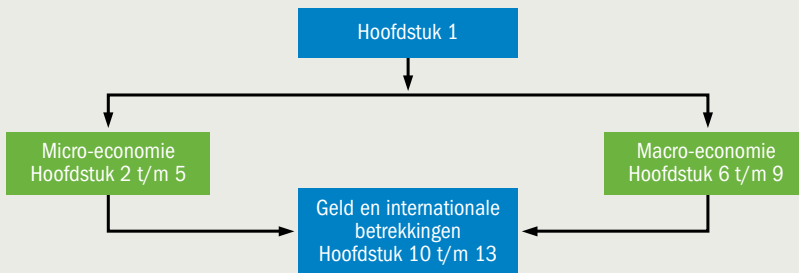
Lijst met afkortingen en symbolen 275

Register 277

Over de auteur 283

Inleiding

Algemene economische basisprincipes is bedoeld voor eerstejaarsstudenten in het hoger economisch onderwijs en is ook geschikt voor studenten die in hun vooropleiding niet of nauwelijks kennis hebben gemaakt met algemene economie. Het boek verschaft de basiskennis van de algemene economie die nodig is om de invloed van nationale en internationale economische ontwikkelingen op het reilen en zeilen van bedrijven te begrijpen. De opbouw van het boek is in het volgende schema weergegeven.

Elk hoofdstuk begint met een artikel met een onderwerp uit de werkelijke wereld waarin de essentie van het hoofdstuk terug te vinden is. In de afzonderlijke paragrafen wordt er een relatie gelegd tussen het openingsverhaal en de inhoud van de betreffende paragraaf.

Hoofdstuk 1, een inleidend hoofdstuk, begint met een globale beschrijving van de externe omgeving van bedrijven. Daarna komen de hoofdvragen van de economie aan de orde: wie moet er produceren, voor wie moet er geproduceerd worden, wie neemt de economische beslissingen, hoe wordt er geproduceerd en waar wordt geproduceerd? Hierbij worden fundamentele begrippen als schaarste, productie en consumptie, en economische orde besproken. Ten slotte wordt ingegaan op de plaats van algemene economie binnen het totaal der economische wetenschappen.

Deel 1 gaat in op micro-economie. Hoofdstuk 2 behandelt de vraagkant van markten: welke factoren beïnvloeden de vraag van consumenten naar goederen en diensten? De verschillende elasticiteiten en hun betekenis voor de marktbenadering door bedrijven komen aan bod. In de hoofdstukken 3 en 4 komt de aanbodkant van markten aan de orde. In hoofdstuk 3 staan kosten en opbrengsten van bedrijven en de financiële stukken van bedrijven centraal. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de verschillende markt vormen. Hoofdstuk 5 behandelt het overheidsingrijpen in markten. Ook de functies van de overheid met betrekking tot de inkomensverdeling in de maatschappij worden hier toegelicht. Ten slotte verschaft dit hoofdstuk een inleiding op de leer van de overheidsfinanciën.

Deel 2 behandelt de macro-economie. Hoofdstuk 6 gaat over bestedingen en het begrip toegevoegde waarde. Hoofdstuk 7 geeft een beschrijving van de relaties in de macro-economie. Daarnaast komt de analyse van het inkomensevenwicht hier aan de orde. Aangegeven wordt hoe lekken en injecties nieuwe inkomensevenwichten tot stand kunnen brengen. Daarna behandelt hoofdstuk 8 de ontwikkeling van de economie in de loop van de tijd. Zowel het groeipad op lange termijn als kortetermijnafwijkingen van dit groeipad worden geanalyseerd. De rol van de investeringen hierbij wordt uitgebreid toegelicht. Ook het verschil in conjunctuurgevoeligheid tussen verschillende bedrijfstakken en de manieren waarop bedrijven conjunctuurgevoeligheid kunnen verminderen, passeren de revue. Hoofdstuk 9 ten slotte behandelt de arbeidsmarkt en het macro-economisch beleid van de overheid. Hier komt ook het begrip duurzame economie aan de orde.

Deel 3 gaat over geld en internationale economische betrekkingen. Hoofdstuk 10 geeft het enorme belang van geld voor de economische ontwikkeling weer. De nadruk wordt gelegd op het belang van vertrouwen in de waarde van geld. Dat komt terug bij de behandeling van het monetair beleid van de Europese Centrale Bank. Hoofdstuk 11 gaat over de verschillende soorten financiële instellingen en over de werking van de verschillende vermogensmarkten.

Hoofdstuk 12 gaat in op de vraag waarom internationale handel bestaat. Zowel de positieve als de negatieve aspecten van internationale handel komen aan bod. Daarmee worden ook de redenen duidelijker waarom regeringen in bepaalde gevallen sommige bedrijfstakken tegen buitenlandse concurrentie willen beschermen. Een heel belangrijk onderwerp in dit hoofdstuk is economische integratie. De nadruk ligt hierbij op de Europese Unie, maar ook samenwerkingsvormen op mondiale schaal komen aan bod.

Het laatste hoofdstuk gaat over de betalingsbalans en de betekenis hiervan voor bedrijven die willen exporteren of een vestiging willen opzetten in het buitenland. In hoofdstuk 13 komen de betalingsbalans en de valutamarkt aan bod. De verschillende wisselkoersstelsels worden toegelicht en er wordt ingegaan op de economische ratio achter de totstandkoming van de euro. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een lijst van de belangrijkste begrippen.

Op www.studiemeister.noordhoff.nl staat een online versie van het boek. Allerlei ondersteunend materiaal is opgenomen: toetsen, begrippentrainer, begrippentest, meerkeuzevragen en vraagstukken. Per hoofdstuk is er ook een powerpointpresentatie beschikbaar.

2014

1972

1900

1900

1854

1700

1614

1667

-31

-21

160

1

Plaatsbepaling en basisbegrippen

- 1.1 Externe bedrijfsomgeving**
 - 1.2 Het centrale economische probleem**
 - 1.3 Produceren en consumeren**
 - 1.4 Economische wetenschappen**
 - 1.5 Economische modellen**
- Kernbegrippenlijst**

De resultaten van bedrijven hangen niet alleen af van hun eigen prestaties. Ook de externe omgeving van een bedrijf oefent hierop grote invloed uit. Managers moeten kunnen inschatten hoe ontwikkelingen in de externe omgeving de resultaten van hun bedrijf kunnen beïnvloeden.

Na bestudering van dit hoofdstuk heb je inzicht in de betekenis van de verschillende kernbegrippen. Deze leeruitkomst is als volgt uitgesplitst per paragraaf:

- Je krijgt inzicht in de manieren waarop externe omgevingsfactoren, vooral de economische, bedrijven beïnvloeden (paragraaf 1.1).
- Je verwerft inzicht in het centrale economische probleem: het dilemma dat ontstaat doordat onze wensen niet volledig te realiseren zijn met onze middelen (paragraaf 1.2).
- Je leert op welke verschillende manieren een samenleving kan omgaan met het probleem van schaarste (paragraaf 1.3).
- Je kunt aangeven uit welke onderdelen de economische wetenschap bestaat (paragraaf 1.4).
- Je leert de waarde kennen van (wiskundige) economische modellen als een belangrijk hulpmiddel bij het beschrijven en analyseren van de economische werkelijkheid (paragraaf 1.5).

Uit de volgende openingscasus blijkt dat door de druk van de vele grote crises in het begin van de jaren twintig de druk op de overheid toeneemt om een grotere rol in de economie te vervullen.

Vadertje Staat kan in tijden van 'polycrisis' niet alles oplossen

Corona, energie, klimaat, de oorlog in Oekraïne: diverse crises leggen beslag op de overheidsfinanciën. Van alle kanten klinkt de roep om steun – maar de stijgende rente dwingt de overheid tot keuzes. Geld lenen kan niet meer oneindig. Wat moet de staat doen, wat de markt?

Keuzes zijn dus nodig. En prioriteiten.

Maar welke? Het debat hierover betreft ook de rol die de staat in de economie zou moeten innemen.

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) vindt dat de overheid moet investeren in 'weerbaarheid': versterking van zorgsystemen om pandemieën beter aan te kunnen (ook die crisis is niet zomaar voorbij) en versterking van de infrastructuur tegen be-

schadiging door extreem weer als gevolg van klimaatverandering.

Daarnaast wijst het IMF op de noodzaak van extra publieke investeringen in verlaging van CO₂-emissies, die moeten voorkomen dat de klimaatopwarming zo uit de hand loopt dat de maatschappelijke en economische schade (natuurrampen, droogte, productiviteitsverlies) de pan uitrijzen. Het bedrijfsleven zal veel geld voor die klimaatinvesteringen moeten ophoesten, maar voor bijvoorbeeld de snelle uitbouw van waterstofnetten kijkt iedereen naar de overheid.

Bron: NRC Handelsblad, Mark Beunderman, 17 november 2022 (bewerkt)

1.1 Externe bedrijfsomgeving

Ondernemingen hebben de ontwikkeling van hun omzet en winst slechts gedeeltelijk zelf in de hand. Hun succes is afhankelijk van hoe goed zij weten in te spelen op kansen en bedreigingen die vanuit de externe omgeving op hen afkomen. De openingscasus toont dat ook ondernemingen hun bedrijfsvoering fundamenteel moeten aanpassen aan de grote veranderingen die de huidige crises met zich meebrengen.

Soorten omgevingsfactoren

Er zijn twee soorten omgevingsfactoren die het reilen en zeilen van ondernemingen beïnvloeden. De macro-omgeving omvat de omgevingsfactoren die grote invloed op de ondernemingsresultaten uitoefenen, maar die de onderneming zelf niet of nauwelijks kan beïnvloeden. Daartegenover staat de directe omgeving die bestaat uit de partijen op de in- en verkoopmarkten, waarmee de onderneming dagelijks zakendoet. Zie tabel 1.1.

Externe
omgeving

Omgevings-
factoren

Macro-omgeving

Directe
omgeving

TABEL 1.1 Samenstelling van de externe omgeving

Macro-omgeving	Directe omgeving
<ul style="list-style-type: none"> • Demografie: ontwikkeling en samenstelling bevolking (ook bedrijfsbevolking) • Economie: conjunctuur, wisselkoersen, rente, inflatie • Sociaal-cultureel: normen en waarden, maatschappelijke trends • Technologie: technologische ontwikkelingen afkomstig van buiten de eigen markt • Ecologisch: beschikbaarheid natuurlijke hulpbronnen, milieuaspecten (bijvoorbeeld door CO₂, klimaatverandering) • Politiek-juridisch: wet- en regelgeving 	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkeling huidige en toekomstige marktvraag • Concurrentieverhoudingen • Afnemersgedrag • Leveranciers: <ul style="list-style-type: none"> → Arbeid → Grondstoffen en halffabricaten → Machines en gebouwen → Vermogen • Substituutgoederen • Potentiële toetreders tot de markt

In het jaarverslag over 2022 geeft de raad van bestuur van het supermarktconcern Ahold Delhaize aan dat omgevingsfactoren grote invloed hebben op omzet en resultaat:

- De oorlog in Oekraïne was over de hele wereld voelbaar, voor mensen én bedrijven (macro-omgeving).
- Duurzaamheid wordt steeds belangrijker en heeft steeds meer invloed op de dagelijkse bedrijfsvoering in de winkels, bijvoorbeeld door plastic zakken te vervangen door herbruikbare zakken (macro-omgeving en directe omgeving).
- Om klanten met een lager inkomen te helpen heeft Ahold Delhaize de prijzen van goederen, die bijna de uiterste houdbaarheidsdatum hebben bereikt, in prijs verlaagd (directe omgeving).
- Er is inzet voor mensen die het hardst hulp nodig hebben, bijvoorbeeld in de vorm van steun aan voedselbanken in zowel Europa als de Verenigde Staten (macro-omgeving).
- Verstoringen in de toeleveringsketen en tekorten op de arbeidsmarkt hebben omzet en winstgevendheid van Ahold Delhaize negatief beïnvloed (macro-omgeving).
- De hoge inflatie in 2022 en vermoedelijk ook 2023 heeft grote invloed op zowel de bedrijfsvoering als de klanten van Ahold Delhaize (macro-omgeving).

Deze omgevingsfactoren zijn grotendeels economisch van aard. Kennis van de economische externe omgeving is dus voor het management van groot belang om goed te kunnen inspelen op de kansen en bedreigingen die daaruit naar voren komen.

1.2 Het centrale economische probleem

We schetsen in voorbeeld 1.1 het kernprobleem in de economie.

VOORBEELD 1.1

Verenigde Drents-Groningse Timmerfabrieken BV (VDGT)

VDGT maakt houtproducten als meubelpanelen en deurpanelen voor de doe-het-zelfbranche. Tien jaar geleden is het bedrijf het exportpad opgegaan en het levert nu aan doe-het-zelfketens in België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

Jan Stalens, exportmanager van VDGT, heeft de opdracht gekregen de omzet de komende drie jaar met 20% uit te breiden door nieuwe exportmarkten te ontwikkelen. Uit marktonderzoek is gebleken dat Zwitserland, Spanje en Italië veelbelovende nieuwe markten voor de producten van VDGT zijn. Wel zijn er behoorlijke investeringen nodig om een positie op te bouwen in deze markten. Met het voor VDGT beschikbare investeringsbudget kan Stalens maar één markt tegelijk ontwikkelen.

Schaarste

Schaarste

De situatie in voorbeeld 1.1 is een voorbeeld van het kernprobleem in de economie: schaarste. Steeds opnieuw stellen consumenten, bedrijven en overheidsinstellingen vast dat ze onvoldoende middelen hebben om al hun behoeften en doelen te realiseren. Daarmee staan zij voor de vraag voor welke doelen zij hun schaarse middelen het best kunnen gebruiken.

Alternatief aanwendbaar

De middelen in de vorm van geld, tijd en productiemiddelen zijn alternatief aanwendbaar. Zij zijn voor verschillende doelen bruikbaar. Als ze daadwerkelijk voor een bepaald doel ingezet worden, kun je ze niet meer voor iets anders gebruiken. Stalens kan zijn budget gebruiken om de Italiaanse markt te ontwikkelen, maar dan moet hij de Spaanse en Zwitserse markten laten liggen.

Markt

Elke keuze brengt dus kosten met zich mee in de vorm van de opbrengsten van het beste niet gekozen alternatief. Die gemiste opbrengsten heten alternatieve kosten of opportunity costs. In de algemene economie worden de alternatieve kosten van de gebruikte middelen als de kosten van de productie of consumptie beschouwd. Voor Stalens bestaan de alternatieve kosten uit de gemiste winst van de markten die hij niet gaat ontwikkelen. En voor een student geldt dat hij de tijd die hij aan zijn studie besteedt, niet meer kan besteden aan uitgaan of aan een bijbaan om geld voor dat uitgaan te verdienen.

Alternatieve kosten

Opportunity costs

Keuzes maken

Het feit dat middelen schaars en alternatief aanwendbaar zijn, dwingt dus tot kiezen. Kiezen tussen verschillende gebruiksmogelijkheden van schaarse middelen houdt in dat mensen de kosten en opbrengsten van elke mogelijkheid tegen elkaar afwegen.

Op het niveau van de maatschappij als geheel betekent schaarste dat de potentiële vraag naar goederen en diensten groter is dan het potentiële aanbod. Het probleem is dan welke goederen en diensten je moet produceren om in de behoeften van consumenten te voorzien. Daarbij gaat het erom een zo hoog mogelijke welvaart voor consumenten tot stand te brengen. Het begrip welvaart geeft de mate aan waarin consumenten met behulp van schaarse, alternatief aanwendbare middelen in hun behoeften kunnen voorzien. Welvaart wordt vaak gelijkgesteld aan de waarde van de goederen en diensten die in een land worden geproduceerd, het zogenoemde bruto binnenlands product (bbp). Overigens hoeven niet voor alle behoeften schaarse middelen te worden gebruikt. Als de zon schijnt, kunnen mensen van de warmte en het licht genieten. Tegelijkertijd kan de zon gebruikt worden om bijvoorbeeld fruit te laten groeien en elektriciteit op te wekken. Zonlicht vormt een zogenoemd vrij goed. Het kenmerk van vrije goederen is dat zij onbeperkt ter beschikking staan, waardoor het gebruik ervan geen keuzeprobleem met zich meebrengt.

Welvaart

Bruto binnenlands product

Vrije goederen

1

1.3 Producteren en consumeren

Om goederen en diensten te kunnen aanbieden, moeten deze eerst geproduceerd worden. Voor productie zijn productiemiddelen nodig. Deze worden productiefactoren genoemd. Er zijn vier productiefactoren:

- 1 *Arbeid*. Dit bestaat uit de tijd en inspanning die mensen besteden aan de productie van goederen en diensten.
- 2 *Kapitaal*. Dit bestaat uit alle geproduceerde middelen die je voor de productie van andere goederen en diensten kunt gebruiken.
- 3 *Natuur*. Dit omvat alle natuurlijke hulpbronnen, zoals lucht, water, grond en delfstoffen.
- 4 *Ondernemerschap*. Dit bestaat uit de organisatie van het productieproces in ondernemingen. Ondernemers nemen beslissingen welke goederen en diensten te produceren, ze dragen het risico op winst of verlies en bedenken nieuwe producten en nieuwe manieren om te produceren.

Productiefactoren

De consumenten stellen de productiefactoren tegen een beloning beschikbaar aan bedrijven. Op die manier verwerven zij inkomen waarmee zij de door de bedrijven geproduceerde goederen en diensten kunnen kopen. Voor arbeid ontvangen consumenten loon, voor kapitaal rente, voor natuur huur en pacht en voor ondernemerschap winst. Deze beloningen vormen samen het zogenoemde primaire inkomen. Primaire inkomen is een inkomen waar een tegenprestatie tegenover staat.

Primaire inkomen

Productie en consumptie moeten op de een of andere manier op elkaar worden afgestemd. Dit geldt zowel voor de totale vraag naar en het totale aanbod van goederen en diensten als voor vraag en aanbod op markten voor afzonderlijke goederen en diensten. De manier waarop de afstemming van productie en consumptie in een land is georganiseerd, wordt de economische orde genoemd. Doel van elke economische orde is het zo goed mogelijk voorzien in de behoeften van consumenten.

Economische orde

Kernvragen

Vijf kernvragen moeten hiertoe worden beantwoord.

- 1 *Wie* moet er produceren?
Productie kan plaatsvinden door de overheid of door particuliere ondernemers. Deze vraag komt ook in de openingscasus aan de orde.
- 2 *Wat* moet er geproduceerd worden?
Hierbij gaat het om de effectiviteit van de productie. De beschikbare hoeveelheid productiefactoren is veel te klein om alle goederen en diensten te produceren om in de onbegrensde hoeveelheid behoeften van consumenten te kunnen voorzien. Er moet beslist worden welke goederen en diensten het best aan de wensen van consumenten tegemoetkomen.
- 3 *Hoe* moet er geproduceerd worden?
Hierbij gaat het om de efficiëntie van de productie. Elk goed kan met verschillende productietechnieken worden gemaakt. Een schoenenfabrikant kan een paar schoenen helemaal met de hand laten maken, maar hij kan het ook machinaal laten doen. Productietechnieken verschillen dus van elkaar doordat productiefactoren in verschillende verhoudingen met elkaar worden gecombineerd. De producent moet vaststellen welke productietechniek de laagste kosten oplevert.
- 4 *Waar* vindt de productie plaats?
Deze vraag betreft de geografische spreiding van de productie.
- 5 *Voor wie* moet er geproduceerd worden?
Moet er alleen voor mensen met voldoende inkomen geproduceerd worden of wordt er gekeken naar de behoefte van mensen? Hierbij gaat het om verdelingsvraagstukken en daarmee om de rechtvaardigheid van de productie.

Soorten mechanisme

Er zijn twee manieren om de voorgaande vragen te beantwoorden. De productie kan geregeld worden met behulp van:

- 1 het budgetmechanisme
- 2 het marktmechanisme

Ad 1 Budgetmechanisme

Bij het budgetmechanisme beslist de overheid welke goederen en diensten geproduceerd worden, op welke manier de productie plaatsvindt en tegen welke prijs de goederen en diensten verkocht worden.

Onder het democratisch budgetmechanisme bepalen vertegenwoordigende lichamen als het parlement en de gemeenteraad de omvang van de productie door vast te leggen hoeveel geld er mag worden uitgegeven voor welke doeleinden. Mensen kunnen hierop invloed uitoefenen door bij verkiezingen op een politieke partij te stemmen waarvan het programma het meest met hun wensen overeenkomt.

Onder het bureaucratisch budgetmechanisme bepaalt de staat de productie. In een plan wordt vastgelegd welke producten tegen welke prijzen geleverd moeten worden. Consumenten kunnen hierop geen invloed uitoefenen. Een dergelijke economie heet ook een planeconomie.

Budget-
mechanisme

Planeconomie

Ad 2 Marktmechanisme

Onder het marktmechanisme zijn de omvang en samenstelling van de productie afhankelijk van de beslissingen van individuele consumenten en producenten. De wensen van producenten en consumenten worden op

Markt-
mechanisme

markten op elkaar afgestemd door de prijzen van de goederen en diensten. Prijzen zorgen namelijk voor evenwicht tussen vraag en aanbod. Alle factoren die vraag en aanbod beïnvloeden, komen in prijzen tot uitdrukking. Als de prijs die consumenten voor een goed over hebben, hoger is dan de kosten om dat goed te maken, zullen producenten dit goed op de markt brengen. Omgekeerd zullen consumenten een goed aanschaffen als de prijs lager is dan zij maximaal voor dit goed willen betalen. Veranderingen in vraag en aanbod leiden tot prijsveranderingen. Zie voorbeeld 1.2.

VOORBEELD 1.2

Marktmechanisme

Als de vraag naar product A toeneemt ten koste van de vraag naar product B, stijgt de prijs van A en daalt die van B. Voor de producenten van A is dit een signaal om meer productiefactoren aan te trekken. Daardoor kunnen zij hun afzet en winst vergroten. Voor de producenten van B is de prijsdaling een signaal om minder productiefactoren te gebruiken.

Gemengde economie

In een markteconomie bepaalt het marktmechanisme voor welke goederen de productiefactoren worden gebruikt. Dit heet de allocatie van de productiefactoren.

Bij het budgetmechanisme wordt de allocatie van de productiefactoren door de overheid bepaald.

In werkelijkheid is geen enkel land voor 100% een markteconomie of een planeconomie. Overal ter wereld hebben landen een gemengde economie. Alleen de mate waarin de twee grondvormen voorkomen, verschilt.

Noord-Korea bijvoorbeeld is volgens schattingen voor 90% een planeconomie. Figuur 1.1 laat voor een aantal landen zien waar zij zich bevinden in het spectrum tussen zuivere markteconomie en zuivere planeconomie.

Allocatie van de productiefactoren

Gemengde economie

FIGUUR 1.1 Tussen markt en plan

Daarnaast verandert de verhouding tussen het belang van markt en overheid in de economie zoals in de openingscasus naar voren komt. Na de Tweede Wereldoorlog had de overheid tot het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw veel invloed op de economie. Staatsbedrijven hadden een monopolie op het gebied van sommige goederen en diensten, bijvoorbeeld telecommunicatie. De Vestigingswet beperkte in een aantal sectoren de vrijheid om een eigen onderneming op te richten. Sociale wetgeving werd ingevoerd om burgers te beschermen tegen ongunstige gevolgen van de markt zoals inkomensverlies bij werkloosheid.

Vanaf het begin van de jaren tachtig werd de markt steeds belangrijker. Dit gebeurde door middel van privatisering en deregulering, zie verder hoofdstuk 5. Geleidelijk aan werd duidelijk dat ook de markt niet alle economische problemen kan oplossen. Zoals de openingscasus laat zien maakten de pandemie, de klimaatcrisis en de energietransitie gecoördineerd handelen van producenten noodzakelijk. Steeds meer is men ervan overtuigd dat alleen de overheid voor de noodzakelijke coördinatie kan zorgen.

1.4 Economische wetenschappen

Economisch handelen

De economische wetenschap bestudeert het economisch handelen in de maatschappij, dat wil zeggen de aanpak van keuzeproblemen. Economisch handelen houdt de manier in waarop consumenten, producenten en overheden omgaan met schaarse, alternatief aanwendbare middelen om hun doelstellingen te bereiken. Dit studieterrein is zo breed dat het is opgedeeld in een aantal onderdelen. De bedrijfseconomie bestudeert het economisch handelen door bedrijven. Daarbij gaat het om vragen als hoe je tegen de laagst mogelijke kosten kunt produceren, hoe je de kostprijs kunt bepalen, hoe je de winst kunt vaststellen, waarin je kunt investeren en hoe investeringen moeten worden gefinancierd.

Algemene economie

Marketing, eigenlijk een onderdeel van bedrijfseconomie, bestudeert de relaties tussen bedrijf en (potentiële) klanten. De vraag hierbij is hoe een bedrijf op een winstgevende manier klanten kan aantrekken en behouden. Het onderwerp van dit boek is de algemene economie. Hierbij staan de keuzeproblemen centraal die voor de maatschappij als geheel van belang zijn. Algemeen economen gaan er daarbij van uit dat consumenten, producenten en overheid naar maximaal haalbare doelstellingen streven. Voor consumenten is dat de maximale individuele welvaart, voor producenten de maximale winst en voor de overheid de maximale maatschappelijke welvaart.

Delen vakgebied algemene economie

Het vakgebied van de algemene economie valt in drie delen uiteen:

- 1 de micro-economie
- 2 de meso-economie
- 3 de macro-economie

Ad 1 Micro-economie

Micro-economie

In de micro-economie wordt bestudeerd hoe individuele consumenten en producenten met economische keuzeproblemen omgaan. Belangrijke onderwerpen zijn het proces van prijsvorming van producten en productiefactoren en de vraag voor welke goederen en diensten je de beschikbare productiefactoren moet gebruiken. Daarmee helpt inzicht in micro-economie bijvoorbeeld de vraag te beantwoorden of uitbreiding van de productie een grotere winst oplevert. Of een bedrijf bij zijn investeringsbepalingen heeft gekozen voor het project met de laagste alternatieve kosten, is een andere belangrijke vraag. Micro-economie heeft dan ook nauwe relaties met bedrijfseconomie. Hierbij moeten we ons wel realiseren dat er in de micro-economie op een andere manier tegen kosten wordt aangekeken dan in de bedrijfseconomie. In de bedrijfseconomie gaat het om het geldbedrag dat productiemiddelen werkelijk kosten. Bij micro-economie

zijn kosten alternatieve kosten: het geldbedrag dat het gebruik van productiemiddelen voor de meest winstgevende andere mogelijkheid zou hebben opgeleverd.

Ad 2 Meso-economie

Meso-economie bestudeert economische vraagstukken op bedrijfstakniveau. Een bedrijfstak bestaat uit bedrijven die dezelfde soorten producten met behulp van dezelfde soorten productieprocessen voortbrengen. De kaasindustrie bijvoorbeeld omvat alle bedrijven die rauwe melk verwerken tot kaasproducten. Bij de bestudering van bedrijfstakken staan concurrentieverhoudingen centraal. Inzicht in meso-economie helpt het management van bedrijven bij de beoordeling van de aantrekkelijkheid van markten.

Meso-economie

1

Ad 3 Macro-economie

Macro-economie gaat over vraagstukken op het niveau van een land als geheel. Dit onderdeel bestudeert het gedrag van en de samenhang tussen zogenoemde geaggregeerde grootheden. Voorbeelden zijn de nationale consumptie en de nationale investeringen als de optelsom van alle individuele consumptieve bestedingen respectievelijk alle investeringen door individuele bedrijven. Inzicht in macro-economie helpt het management van bedrijven te beoordelen hoe de verwachte ontwikkeling van de economie het resultaat van hun bedrijf beïnvloedt. Managers kunnen dan gemakkelijker een effectief marketingbeleid ontwikkelen om zo goed mogelijk in te spelen op de kansen en bedreigingen die de economische ontwikkeling oplevert.

Macro-economie

Onderdelen macro-economie

Monetaire economie en internationale economische betrekkingen zijn onderdelen van de macro-economie die vaak afzonderlijk worden besproken. Monetaire economie gaat over de rol van geld in de economie en besteedt daarbij aandacht aan bijvoorbeeld de hoogte van de rente en de werking van financiële markten. Daarmee is inzicht in monetaire economie belangrijk om goede financiële beslissingen te kunnen nemen.

Monetaire
economie

Het onderdeel internationale economische betrekkingen bestudeert de internationale handel in goederen en diensten en het financiële verkeer tussen landen. Hier komen onder andere wisselkoersen en de redenen voor internationale handel aan de orde. Exporterende ondernemingen kunnen met behulp hiervan gemakkelijker de aantrekkelijkheid van buitenlandse markten beoordelen. Bovendien helpt inzicht in internationale economische betrekkingen alle bedrijven die te maken hebben met buitenlandse concurrentie bij de beoordeling van de ontwikkeling van hun concurrentiepositie. Daardoor wordt het nemen van maatregelen om die positie te beschermen, vergemakkelijkt.

Internationale
economische
betrekkingen

1.5 Economische modellen

In de algemene economie maken we gebruik van modellen om de economische werkelijkheid te bestuderen. De economie wordt namelijk door veel meer variabelen beïnvloed dan valt te overzien.

**Ceteris paribus
clausule**

Bij modellen wordt uitgegaan van de ceteris paribus clausule. Hierbij wordt de waarde van de verklarende factoren die niet in het model zijn opgenomen, constant verondersteld. Daardoor kunnen veranderingen in de uitkomsten van het model alleen worden veroorzaakt door de factoren die we willen bestuderen. De vraag naar mobiele telefoons bijvoorbeeld, is onder andere afhankelijk van het inkomen en de prijzen van mobiele telefoons. Als we willen weten hoe de prijsveranderingen de vraag naar mobiele telefoons beïnvloeden, moeten we dus het inkomen constant houden.

Aard modellen

Veel economische modellen zijn wiskundig van aard. De vergelijkingen in deze modellen beschrijven het verband tussen een aantal variabelen of grootheden. Stel dat de relatie tussen de verandering van de prijzen van mobiele telefoons en de vraag naar mobiele telefoons weergegeven wordt door $qv = -3p + 800$. Deze vergelijking geeft aan dat de vraag naar mobiele telefoons (qv) daalt als de prijs (p) stijgt. De term 800 geeft de invloed van de andere factoren zoals het inkomen weer.

Soorten grootheden

De variabelen in wiskundige modellen zijn te onderscheiden in exogene en endogene grootheden. Exogene grootheden zijn onafhankelijk van de andere grootheden in het model. De waarde wordt bepaald door factoren buiten het model. In een model van de Nederlandse economie is de omvang van de wereldhandel een exogene grootheid.

**Exogene
grootheden**

Endogene grootheden zijn wel afhankelijk van de andere grootheden in het model. De waarde ervan kan met behulp van het model worden berekend. Zie voorbeeld 1.3.

**Endogene
grootheden****VOORBEELD 1.3****Economisch model in de praktijk**

Stel dat de nationale consumptie (C) 80% van het nationaal inkomen (Y) bedraagt, dan kan dit weergegeven worden in de vergelijking $C = 0,8Y$. C is hier een endogene grootheid. Als het nationaal inkomen €300 mld bedraagt, valt te berekenen dat $C = 0,8 \times €300 \text{ mld} = €240 \text{ mld}$.

Kernbegrippenlijst

Algemene economie	Het vakgebied omvat micro-economie: economische keuze-problemen van individuele consumenten en producenten; meso-economie: economische vraagstukken op bedrijfs-takniveau; macro-economie: vraagstukken op landelijk en internationaal niveau.
Allocatie van productiefactoren	Mechanisme dat bepaalt voor welke goederen de productiefactoren in welke mate worden ingezet.
Alternatief aanwendbaar	Geld, tijd en productiemiddelen zijn voor verschillende doelen bruikbaar, echter maar voor één doel tegelijk inzetbaar.
Alternatieve kosten	De opbrengsten van het beste niet gekozen alternatief.
Arbeid	De tijd en inspanning die mensen besteden aan de productie van goederen en diensten.
Bruto binnenlands product	De waarde van goederen en diensten die in een land worden geproduceerd.
Budgetmechanisme	De overheid bepaalt het aanbod van goederen en diensten door middel van het toekennen van budgetten.
Ceteris paribus clausule	De waarde van verklarende factoren die niet in het model zijn opgenomen, wordt constant verondersteld.
Directe omgeving	Bestaat uit de partijen op de in- en verkoopmarkten, waarmee de onderneming zakendoet.
Economisch handelen	Aanpak van het keuzeprobleem bij het omgaan met schaarse middelen.
Economische orde	De manier waarop de onderlinge afstemming van productie en consumptie is georganiseerd.
Endogene grootheid	Grootheid waarvan de waarde met behulp van het model wordt berekend.
Exogene grootheid	Grootheid waarvan de waarde bepaald wordt door factoren buiten het model.
Externe omgeving	De factoren buiten de onderneming die gedrag en resultaat van de onderneming beïnvloeden. Onder te verdelen in macro-omgeving en directe omgeving.

Gemengde economie	Mengvorm van markt- en planeconomie.
Internationale economische betrekkingen	Bestudeert de internationale handel in goederen en diensten en het financiële verkeer tussen landen.
Kapitaal	De geproduceerde goederen en diensten die voor de productie van andere goederen en diensten worden gebruikt.
Macro-economie	Zie Algemene economie.
Macro-omgeving	Omvat de omgevingsfactoren die grote invloed op de resultaten uitoefenen, maar die de onderneming zelf niet kan beïnvloeden.
Markt	Het geheel van factoren dat vraag en aanbod bepaalt.
Marktmechanisme	Het aanbod van goederen en diensten komt tot stand door de vrije werking van vraag en aanbod.
Meso-economie	Zie Algemene economie.
Micro-economie	Zie Algemene economie.
Monetaire economie	Bestudeert hoe de geldhoeveelheid de rentevoet, wisselkoers, inflatie, productie en werkgelegenheid beïnvloedt en in welke mate het monetaire beleid de ontwikkeling van deze variabelen beïnvloedt.
Natuur	Alle natuurlijke hulpbronnen.
Omgevingsfactoren	Factoren waarop de organisatie zelf geen invloed kan uitoefenen.
Ondernemerschap	De organisatie van het productieproces.
Planeconomie	Een centraal geleide economie, bijvoorbeeld Noord-Korea.
Primair inkomen	Inkomen waar een tegenprestatie tegenover staat.
Productiefactoren	De voor de productie benodigde middelen (arbeid, kapitaal, natuur en ondernemerschap).
Schaarste	De spanning als gevolg van de beperkte beschikbaarheid van alternatief aanwendbare middelen voor het voorzien in een onbeperkt aantal behoeften.
Vrije goederen	Goederen die onbeperkt ter beschikking staan voor iedereen; daardoor is er geen keuzeprobleem.
Welvaart	De mate waarin consumenten met schaarse, alternatief aanwendbare middelen in hun behoeften kunnen voorzien.